

І. М. КРИЛЕНКО, НТУ “ХПІ”

ПРИСКОРЕНА ПІДГОТОВКА ОФІЦЕРСЬКИХ КАДРІВ ДЛЯ ТАНКОВИХ ВІЙСЬК У РОКИ ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ (1941 – 1945 рр.).

В статье рассматриваются этапы становления и развития ускоренной подготовки офицерских кадров для танковых войск в годы Великой Отечественной войны. Показано влияние боевых действий на характер изменений в учебных программах военного времени.

В статті розглядаються етапи становлення і розвитку прискореної підготовки офіцерських кадрів для танкових військ в роки Великої Вітчизняної війни. Показаний вплив бойових дій на характер змін в навчальних програмах воєнного часу.

In the article the stages of becoming and development of the speed-up officers personnel's training are examined for tanks troops in the years of Great Patriotic war. Rotined influence of battle actions on character of changes in the source programs of war-time.

На початку Великої Вітчизняної війни в танкових військах склалася певна система підготовки кадрів. Як свідчать дослідження, необхідно виділити два етапи в історії становлення і розвитку прискореної підготовки кадрів для танкових військ: перший – з літа 1941 р. до кінця 1942 р., другий – 1943–1945 рр. Основною ланкою в підготовці офіцерських кадрів у роки війни були військові училища, курси удосконалення офіцерського складу і Військова академія бронетанкових і механізованих військ. Командирів і технічний склад середньої ланки готували Орловське ім. М. В. Фрунзе, 1-ше Харківське, 1-ше та 2-ге Саратовські, 1-ше Ульяновське танкові училища, Київське танко-технічне, Пушкінське авто-технічне, Горьківське автомотоциклетне і Полтавське тракторне училища. У лютому – квітні 1941 р. додатково були розгорнуті: Казанське, Сизранське, Чкаловське, 2-ге Ульяновське, 3-ге Саратовське танкові училища, Орджонікідзеградське авто мотоциклетне і Камішинське тракторне військові училища. Вже 12 серпня 1941 р. додатково до існуючих були сформовані три танкових (Челябінське, Сталінградське і 2-ге Харківське) і одне автомо–циклетне (2-ге Горьківське) училища[1, с. 192].

З початком війни виникла необхідність передислокації військово-навчальних закладів у глиб країни. Відмічено, що до 1941 р. навчання танкових спеціальностей було зосереджене в західних регіонах країни. З початком війни військово-навчальні були переміщені на Урал, який перетворився на головного виробника бронетанкової техніки і відповідно тому став важливим центром підготовки кадрів танкістів. До 1 січня 1942 р. на території Сибірського і Забайкальського військових округів було передислоковано 30 % усіх військово-навчальних закладів Червоної Армії [2, с. 87]. На території Челябінської області розмістилися евакуйовані Ленінградські та Харківські вищі командні бронетанкові курси, Сталінградське танкове училище, в Молотовській області – Київське танко-технічне

училище, в Свердловській – Орловське танкове училище. До кінця 1942 р. на Уралі діяло 9 з 25 танкових вузів, що були в країні [3, с. 8]. Вони готували офіцерів вищої та середньої ланки. Молодших танкових фахівців готували в навчальних і запасних полках, окремих навчальних батальйонах і ротах, створених при танкових заводах, в навчальних автобронетанкових центрах. З 1942 р. всі училища були реорганізовані та переведені на штати воєнного часу. Всього на Уралі було 40 різних військово-навчальних підрозділів, що здійснювали підготовку танкістів [3, с. 12].

Вже 25 червня 1941 р. Нарком оборони затвердив план підготовки і випусків офіцерського складу з військових вузів у 1941–1942 рр. Передбачалося провести випуски достроково, негайно перебудувати навчальні програми для переходу на прискорену підготовку, максимально скоротити термін навчання. Терміново було змінено структуру навчальних планів, зміст і перелік дисциплін, організацію і режим навчання. Остання передвоєнна програма, затверджена в 1940 р., враховувала бойовий досвід війни з білофінами. Домінуюче місце в навчанні курсантів відводилось воєнно-професійній підготовці – 80 % бюджету навчального часу. Цикл підготовки з метою дострокового випуску курсантів мав чотири періоди. В основу навчання був покладений принцип: отримати майбутніми командирами всебічну теоретичну підготовку, на базі якої вони змогли б удосконалюватись. Співвідношення між теоретичним і практичним навчанням складало відповідно 32 і 68 % [7, с. 68].

Встановлювалися такі терміни навчання: у військових академіях – 6–8 місяців (в академіях спеціальних родів військ і видів Збройних Сил – від 8 до 12 місяців), у військових училищах – від 4 до 10 місяців. Усі училища перейшли на шестимісячний термін навчання з метою підготовки командного складу і на восьмимісячний – для воєнтехніків за всіма профілями підготовки. Посилення підготовки середньої ланки командно-начальницького складу відбувалося за рахунок збільшення прийому курсантів і створення нових військових училищ. Проведене дослідження свідчило, що такі зміни в термінах навчання диктувалися обстановкою на фронтах у зв'язку зі значними втратами молодшого командного складу. Про це свідчить той факт, що в роки війни в ланці батальйон-фронт загинуло приблизно 28 тис. чоловік командно-начальницького складу, а у військових училищах за цей час було підготовлено більше 80 тисяч чоловік, що вже до літа 1943 р. забезпечувало 100 % потреби армії [4, с. 14].

На систему комплектування і навчання кадрів для танкових військ постійно впливала низка чинників, а саме: загальний хід війни, особливі вимоги до танкових кадрів за морально-політичними, діловими, медичними показниками, наявність людських ресурсів, масштаби виробництва бронетанкової техніки, організаційна структура навчальних центрів, інтенсивність і способи бойового застосування частин у ході війни.

Аналіз літературних джерел свідчить, що відбір поповнення в навчальні підрозділи був багатоступінчастим, впродовж воєнних років змінювалися його умови і порядок. Джерелами комплектування складу були мобілізація призовних ресурсів, прибуття фронтовиків з діючої армії. Дослідження дозволяють встановити різний ступінь їх укомплектованості в ході війни: від недостатньої в навчальних полках (у середньому 79 % у 1942 р.) до понадштатної в запасних полках (114 % у 1944 р.) [5, с. 6–7].

Для створення резервів і підвищення кваліфікації командного і технічного складу танкових військ ще в роки мирного будівництва в Червоній Армії були створені курси удосконалення. У ході Великої Вітчизняної війни виникла потреба в офіцерських кадрах, тому збільшилася кількість тих, хто навчався на курсах підготовки. Термін навчання складав від 1,5 до 3 місяців. Навчальний денний час на курсах з початком війни складав 12 годин. З метою збільшення пропускнуої здатності підготовки офіцерів, особливо технічного складу, деякі курси вимушені були працювати у три зміни, тобто навчання проходило цілу добу. Значно збільшилася кількість піхотних і бронетанкових училищ: з 57 до 117 в 1942 р., тобто більш ніж у два рази [4, с. 14].

Протягом війни видозмінювався склад слухачів і курсантів військово-навчальних закладів. Якщо в перший рік війни військові училища комплектувалися в основному призовниками з військкоматів, то в подальшому – за рахунок солдатів, сержантів, матросів і старшин з частин діючої армії і флоту, що мали, як правило, особистий бойовий досвід. Так, з 1 листопада 1942 р. курсантський склад танкових училищ комплектувався рядовим і молодшим начскладом частин армії, що діяла, з числа тих, хто виявив у боях сміливість, мужність і відвагу. Для кандидатів, що направлялися в танкові училища, загальноосвітній рівень передбачався 7 класів середньої школи. Допускалися виключення лише для молодшого начскладу, нагородженого за бойові відмінності орденами і медалями Радянського Союзу. Вік для вступу в училища був встановлений від 18 до 35 років. Така система комплектування військових училищ діяла впродовж усіх років до кінця Великої Вітчизняної війни [6, с. 261].

В основу навчання танкістів була покладена вимога: навчати тільки тому, що необхідно на війні. Навчальні програми змінили за такими напрямками: зменшили кількість навчальних дисциплін; змінили характер підготовки, обрали шлях оперативного реагування навчальної програми на запити війни, розрахунок на підготовку кадрів вузького профілю і в короткі терміни. Основними предметами навчання в танкових училищах були тактика, технічна і вогнева підготовка. Одночасно курсанти вивчали інженерну і хімічну справу, топографію. На тактичну, вогневу, технічну підготовку відводилося від 66 до 95 % загальної кількості навчального часу. На відміну від довоєнного періоду час навчання скорочувався: для майбутніх офіцерів – з 24 до 6–8, для молодших танкових фахівців – з 10 до 1–4 місяців [8, с. 6–8]. Членів екіпажів

маршових рот готували за 15-денною програмою. Поточне планування занять велося тільки на тиждень уперед, що дозволяло їх коректувати у разі дострокових випусків. Первинне навчання проходило на навчально-бойових машинах, а потім на бойових, отриманих із заводів. У першому періоді заняття організовувалися поекіпажно. Причому, частина з них – з поодинокую підготовкою фахівців – у навчальних групах. З механіками-водіями – з обслуговування танка, з командирами машин, навідниками із тими, що заряджають – з обслуговування озброєння і т. д. У складі екіпажів проводилося 20 занять з матеріальної частини тривалістю 1 – 1,5 доби. Основу навчання всіх категорій танкістів складали практичні заняття – 88–93 % навчального часу [7, с. 69].

Навчання проводилися в полі, на танкодромі. Бойові машини використовувалися цілодобово. Застосовувалася і допоміжна техніка – трактори, застарілі танки. З метою раціонального використання часу, економії моторесурсів і пального практикувалися комплексні заняття (15–18 разів на місяць в навчальних частинах) для сумісного навчання курсантів різних спеціальностей [9, с. 86–89].

Важливим нововведенням у системі навчання танкістів стало введення виробничої практики. Аналіз літературних джерел свідчить, що до виробничої практики були залучені всі навчальні структури. У військових училищах на неї відводилося від 30 до 60 днів, у навчальних частинах – 10–20. Вибір місця практики визначався типом бойових машин, на яких здійснювалася підготовка фахівців, кожен курсант проходив всі стадії збирання танка, детально вивчав агрегати і механізми, набував навичок водіння під час обкатки бойових машин. Курсанти залучались до виробництва техніки на танкових заводах [4, с. 12].

Новою формою взаємодії танкових заводів і навчальних структур щодо поліпшення машин, що випускаються, і підготовки танкістів стали сумісні технічні конференції за участю провідних конструкторів Ж. Я. Котіна, Л. І. Горлицького [7, с. 70].

У травні 1943 р. термін навчання курсантів у всіх військових училищах, що готували офіцерів для танкових військ, був установлений один рік. Відповідно до цього були переглянуті навчальні програми, які передбачали два періоди навчання. У перший період (8 місяців) готували командира танка і командира танкового взводу. У другому періоді (4 місяці) вдосконалювали знання командира танка і танкового взводу з повторенням слабо засвоєних у першому періоді навчання розділів програми. Така періодичність дозволяла у разі потреби здійснювати достроковий випуск офіцерів після закінчення 8 місяців навчання. Якість підготовки офіцера з уведенням річного терміну навчання значно зросла. Прискорена і якісна підготовка забезпечувалася тим, що програми її складалися, виходячи з конкретних завдань, практичних потреб фронту. Так, у місяці планувалося 24 навчальних дні, з тривалістю кожного – 10 годин. Крім того, планувалося одну годину на обслуговування техніки і дві – на самопідготовку. Близько 80 відсотків всього часу

приділялося тактичній, вогневій і технічній підготовці, а 40–50 відсотків з яких – вивченню основної спеціальності. Навчально-бойові машини використовувалися по 18–20 годин на добу. Особлива увага приділялася неодноразовому повторенню прийомів і дій для набуття твердих, доведених до автоматизму навичок роботи з машинами, зброєю, засобами зв'язку, тобто тому, що у край необхідне в бою [8, с. 7]. Це давало можливість курсантам з перших днів навчання після загального ознайомлення з матеріальною частиною машин починали практично виконувати обов'язки за фахом. У результаті приблизно до середини терміну навчання курсанти набували необхідних навичок. Це було у край важливо на випадок дострокового випуску їх з навчальних частин. З метою раціонального використання часу, матеріальної частини, економії моторесурсів і пального широко практикувалися комплексні заняття. Так, навчально-бойові машини, що виводилися для навчання механіків-водіїв водінню, одночасно використовувалися для занять з командирами танків, а з радистами-кулеметниками – для радіопідготовки. При цьому головним було навчити екіпажі правильно виконувати на танку різні бойові прийоми: рух на максимальній швидкості, ведення інтенсивного вогню, особливо з ходу, безперервне спостереження за полем бою, орієнтування, маневрування під вогнем супротивника [10, с. 88]. Для навчальних програм воєнного часу характерні (після закінчення кожного циклу навчання) зміни програм підготовки, які були викликані необхідністю оперативного відображати досвід бойових дій, зміни в тактиці та способах бойового застосування озброєння і техніки. Характер змін можна простежити на прикладі змін в огневій підготовці курсантів танкових училищ, складених за матеріалами [11, с. 72].

Скорочення термінів навчання було досягнуто за рахунок виключення із навчальних програм мирного часу дисциплін і тем загальнонаукового і загальноінформаційного характеру. З метою максимального скорочення термінів навчання і підвищення його якості наказом Народного Комісара оборони у січні 1942 р. підготовка офіцерів-танкістів проходила тільки на одній із марок машин, три батальйони було призначено для підготовки командирів-лейтенантів, а четвертий – для підготовки техніків [12, с. 110]. На вогневу підготовку відводилось від 17 до 27 % навчального часу [9, с. 67].

Збільшення значущості вогневої підготовки в системі навчальних дисциплін обґрунтовувалося досвідом війни. Навчання в основному мали практичний характер. Особлива увага в підготовці офіцерів-танкістів приділялась навчанню стрільби з ходу і підготовці озброєння до бойового застосування [11, с. 112]. На завершальному етапі підготовки застосовувався комплексний метод навчання, суть якого полягала в тому, що курсанти самостійно виконують всю роботу командира танкового підрозділу з організації бойових дій у процесі бою, завершують її бойовою стрільбою з іншими вогневими засобами роти [13, с. 86]. Таким чином підготовка офіцерів стала вузькопрофільною, наближеною до потреб військової практики. Особлива увага приділялася глибокому вивченню досвіду боїв у всіх його аспектах [10, с. 92; 185].

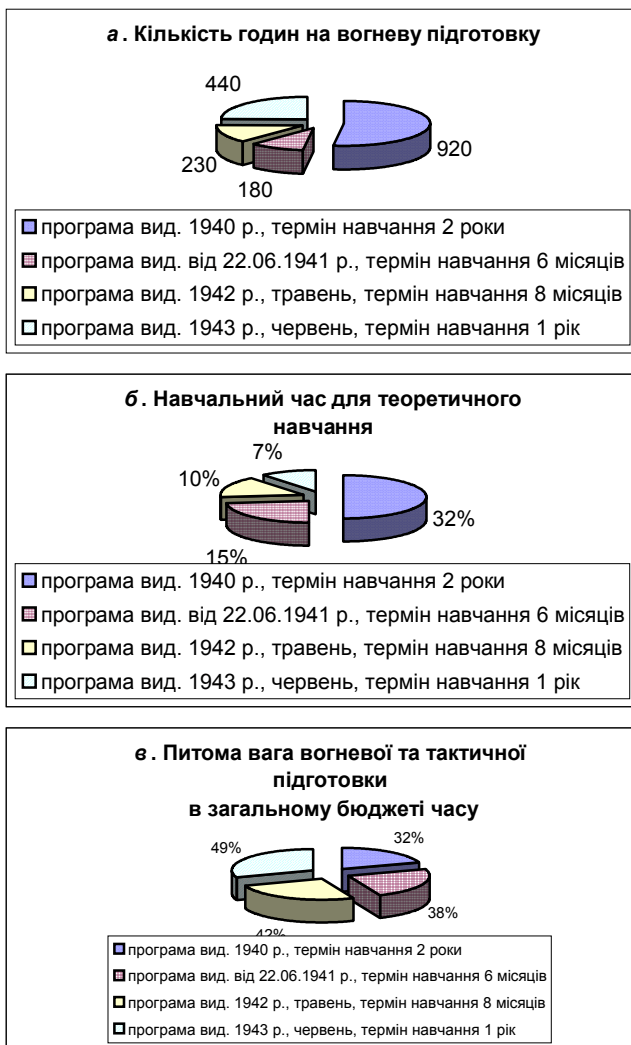

Рис. 1. Зміни в навчальних програмах 1940–1943 рр.

Підсумковим показником діяльності вузів, навчальних і запасних частин є випуск фахівців. Так, наприклад за 1941–1945 рр., тільки танковими училищами Уралу випущено більше 28 тисяч офіцерів-танкістів (22,9 % від загальної кількості), а всього в танкових навчальних закладах було підготовлено більше 40 тисяч офіцерів – танкістів. З 1943 р. почалася реевакуація і передислокація в західні райони танкових вузів з Уралу і до 1945 р. там залишилися 2 училища: Челябінське і Чкаловське [4, с. 11].

У 1944 р. для забезпечення офіцерським складом нових середніх танків Т-44 було сформовано три гвардійські танкові училища: гвардійське Харківське танкове училище на базі 33-ї гвардійської танкової бригади, гвардійське Сиваське Червонопрапорне танкове училище на базі 6-ї гвардійської танкової бригади, гвардійське Таманське танкове училище на базі 63-ї танкової Таманської бригади. Чисельність змінного складу для кожного з цих училищ складалася понад 1 тис. курсантів. До травня 1945 р. молодший офіцерський склад для частин і з'єднань танкових військ готувався в 32 військових училищах, зокрема в 4 військових училищах готували фахівців для бойових машин іноземних марок[9, с. 120].

Аналізуючи вище вказане, можна дійти висновку, що у початковий період війни було здійснено ряд заходів щодо корінних змін у підготовці офіцерських кадрів. Серед них такі, як: зміна мережі військово-навчальних закладів; збільшення пропускну здатності військових училищ і академій за рахунок скорочення термінів навчання і збільшення чисельності тих, хто навчається; зміни навчальних програм, профілю підготовки військових кадрів; внесення змін в організацію навчальних занять і методику навчання; впорядкування практики підбору для військово-навчальних закладів професорсько-викладацького і командного складу. Розглянуті в статті матеріали дають можливість дійти висновку, що в системі підготовки танкістів, що склалася, навчально-виховний процес упродовж всієї війни мав інтенсивний характер, був насиченим за змістом, формами і методами, повністю відповідав завданню масової підготовки кадрів для танкових військ. Система підготовки танкових фахівців повністю себе виправдала. Орієнтуючись на зростаючі обсяги продукції танкових заводів і спираючись на їх матеріально-технічну базу, побудувавши навчально-виховний процес відповідно до потреб діючої армії, така система підготовки в достатній кількості забезпечила фронт підготовленими кадрами танкістів різної спеціалізації. Досвід, придбаний в екстремальній обстановці, сприяв удосконаленню підготовки офіцерських кадрів для танкових військ у післявоєнній десятиліття. Він може бути корисним і в умовах сучасного реформування Збройних Сил України.

Список літератури: 1. *Иовлев А. М.* Деятельность КПСС по подготовке военных кадров / А. М. Иовлев. – М.: Воениздат, 1976. – 346 с. 2. *Мартышкин В.* Подготовка офицерских кадров в Сибирском и Забайкальском военных округах в 1941–1942 гг. / В. Мартышкин // Военно-исторический журнал. – 1974. – № 6. – С. 86–90. 3. *Ковшов И. В.* Система подготовки танковых специалистов на Урале в годы Великой Отечественной войны: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. ист. наук / спец. 07.00.02 “Отечественная история” / И. В. Ковшов. – Челябинск, 2007. – 20 с. 4. *Португальский Р. М.* Командные кадры Советских Вооруженных Сил в годы Великой Отечественной войны / Р. М. Португальский. – М.: ВАФ, 1991. – 14 с. 5. *Познанский Д. П.* Методический опыт обучения курсантов в годы Великой Отечественной войны и его использование в современных условиях / Д. П. Познанский, А. В. Комар. – М.: ВПА, 1985. – 167 с. 6. *Каменев А. И.* История подготовки офицерских кадров в СССР (1917–1984 гг.) / А. И. Каменев. – Новосибирск: НВВПУ, 1991. – 261 с. 7. *Ковшов И. В.* Танковые резервы на Южном Урале в годы Великой Отечественной войны: опыт и результаты подготовки специалистов / И. В. Ков-

шов // Вестник Челябинского Государственного университета. История. – Челябинск, 2007 – № 11(89). – С. 66–71. **8. Синицын С. И.** Учебный процесс в танковом училище в дни войны / С. И. Синицын // Журнал автобронетанковых войск. – 1944. – № 4. – С. 6–8. **9. Шевченко В. Н.** Исследование опыта подготовки офицерских кадров для танковых войск в годы Великой Отечественной войны: дис. ... канд. воен. наук : 20.01.06 / Шевченко Владимир Николаевич. – М., 1979. – 171 с. **10. Барabanщиков А. В.** Советская военная педагогика и психология в годы Великой Отечественной войны 1941–1945 гг. / Барabanщиков А. В., Киряшов Н. И., Феденко Н. Ф. – М.: ВПА, 1987. – 388 с. **11. Михно С. Н.** Совершенствование огневой подготовки курсантов высших танковых командных училищ : дис. ... канд. воен. наук : 20.01.06 / Михно Сергей Николаевич. – М.: ВАФ, 1981. – 216 с. **12. Военные кадры Советского государства в Великой Отечественной войне 1941–1945 гг.:** [справочно-статистические материалы]. – М., 1963. – 380 с. **13. Шинкаренко В. В.** Совершенствование огневой подготовки танкистов при обучении в учебном танковом подразделении: дис. ... канд. воен. наук : 20.01.06 / Шинкаренко Владимир Васильевич. – М.: ВАФ, 1989. – 223 с.

Надійшла до редакції 28.04.10

УДК 636.1

В. В. КУНЕЦЬ, Інститут тваринництва НААНУ

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ЗОНАЛЬНОЇ ДОСЛІДНОЇ СТАНЦІЇ КОНЯРСТВА (1931 – 1940 рр.)

В первой трети XX века с открытием научно-исследовательских институтов, начинает формироваться сеть отраслевых исследовательских станций. Одной из них была Украинская зональная исследовательская станция коневодства. Деятельность станции охватывала территорию Украины, а при необходимости распространялась и за ее пределы. К научной тематике станции отнесились вопросы разведения, содержания, питания, которые имеют научную ценность и ныне.

В першій третині XX століття з відкриттям науково-дослідних інститутів, починає формуватися мережа галузевих дослідних станцій. Однією з таких установ була Українська зональна дослідна станція конярства. Діяльність станції охоплювала територію України, а за необхідністю розповсюджувалася і за її межі. До наукової тематики станції входили питання розведення, утримання, годівлі, які мають наукову цінність донині.

In first third of the XX century, with opening of research institutes, the network of the of particular a branch experimental stations begins to be formed. One of such organizations was the Ukrainian zonal experimental station of the horse breeding. Activity of the station engulfed Ukrainian territories, and in the case of necessity spread for its limits. The questions of breeding, maintenance, feedings which have a scientific value until now, were included in the scientific subject of the station.

Постановка проблеми. Природничо-історичні та економічні умови України сприяли розвитку конярства.

У XX ст. з організацією науково-дослідних інститутів починає формуватися мережа дослідних галузевих установ. Питаннями конярства займалася Українська зональна дослідна станція.

Вченими цієї наукової установи був зроблений вагомий внесок у розвиток науки про коня і сільськогосподарської науки взагалі. Питання розведення, годівлі та утримання коней примушують сучасних дослідників